

תוכן עניינים

3	מבוא
4	כללי פרשנות חוזה
4	כלל הפרשנות לפני הלכת אפרופים
5	הלכת אפרופים
7	היחס בין סעיף 25 להלכת אפרופים
9	שימוש בדיספלינות פסיכולוגיות בפרשנות חוזים
14	השפעה של הטיות קוגניטיביות על דיני החוזים בכלל
17	תיאוריות פסיכולוגיות נוספות מלבד הטיות קוגניטיביות
19	דיון ומסקנות
23	סיכום
24	רשימה ביבליוגרפית

מבוא

שאלת המחקר בעבודה היא: כיצד יכולות תיאוריות פסיכולוגיות להשפיע על כללי פרשנות החוזה.

כללי פרשנות החוזה נקבעו בהלכת אפרופים¹ ובתיקון מס' 2 לחוק החוזים². קודם להלכת אפרופים, הייתה נהוגה תורת שני השלבים, לפיה בשלב הראשון חוזה יפורש בהתאם ללשונו, ורק אם לשון החוזה איננה יכולה ללמד באופן ברור על אומד דעתם של הצדדים ייבחן אומד דעתם בהתאם לנסיבות חיצוניות לחוזה. בהלכת אפרופים ביטל בית המשפט העליון את תורת שני השלבים, וקבע כי מעתה לשון החוזה והנסיבות החיצוניות ייבחנו במקביל ובשלב אחד. עוד קבע בית המשפט, כי במקרה שלא ניתן ללמוד על אומד דעתם של הצדדים על פי התכלית הסובייקטיבית, לפי לשון החוזה ונסיבות חיצוניות, ניתן יהיה ללמוד על אומד דעתם בהתאם לתכלית האובייקטיבית - לנוהג המקובל בחוזים דומים וכדומה.

כנגד הלכת אפרופים נמתחה ביקורת רבה. נטען כי הקביעה לפיה בית המשפט יכול לעשות שימוש במבחנים האובייקטיביים חותרת תחת הסכמות הצדדים, ובית המשפט נוקט באקטיביזם שיפוטי ומבקש לשים את עצמו בנעליהם של הצדדים ולכפות עליהם את עמדתו של בית המשפט. בעקבות הסערה שנוצרה לאחר הלכת אפרופים תוקן חוק החוזים, ובמסגרת תיקון מס' 2 לחוק החוזים תיקן המחוקק את סעיף 25 לחוק. אולם אף אם ניתן היה לצפות שהתיקון יבהיר את העמימות, הרי שחילוקי הדעות ניכרים גם לאחר התיקון החוק, ועד היום ניטשת מחלוקת בשאלת היחס בין סעיף 25 לחוק החוזים לבין הלכת אפרופים.

במסגרת העבודה אטען כי במקום השימוש בתכלית האובייקטיבית, כנגדה נמתחה כאמור ביקורת רבה, ניתן לעיתים לעשות שימוש בדיספלינות פסיכולוגיות שיכולות ללמד על אומד דעתם של הצדדים, ולשמש במסגרת פרשנות חוזים. היחס בין הפסיכולוגיה למשפט נדון רבות בספרות המשפטית, והאסכולה החדשה מבקשת להרחיב את הזיקה שבין הפסיכולוגיה למשפט, ולהחיל תיאוריות פסיכולוגיות בכל ענפי המשפט, ולא רק בנושאים המצומצמים בהם מוכרת ההשפעה הפסיכולוגית כיום. במסגרת כך, בספרות נדונה גם ההשפעה של התיאוריות הפסיכולוגיות על חוזים ועל דיני החוזים באופן קונקרטי, וישנם דיונים בספרות, אף הישראלית, בקשר להטיות קוגניטיביות שיכולות להיות לצדדים לחוזה, המשפיעות על אופן קבלת ההחלטות על ידם. הדיונים התיאורטיים בספרות קיבלו ביטוי בפסיקה, וניתן לאתר בפסיקה התחשבות בהטיות קוגניטיביות, בעיקר בקשר למערכות יחסים בלתי שוויוניות, כמו חוזי ביטוח או חוזים צרכניים.

עם זאת, כאמור ישנם כאלו המבקשים להרחיב את השימוש בתיאוריות הפסיכולוגיות במסגרת המשפט, ומבקשים להרחיב את ההשפעה הפסיכולוגית הן מבחינת ענפי המשפט והנושאים המשפטיים בהם תהיה השפעה לתיאוריות פסיכולוגיות והן מבחינת סוגי התיאוריות הפסיכולוגיות בהן יהיה ניתן לעשות שימוש, מלבד ההטיות הקוגניטיביות. בעבודה אתייחס לשתי תיאוריות פסיכולוגיות שאינן הטיות קוגניטיביות – א. השפעת הרגשות על ההתנהגות. ב. הבדלים בין-אישיים הנובעים מקיומם של טיפוסים שונים. להצעתי, שתי תיאוריות אלה יכולות לשמש ככלי פרשני לפירוש חוזים במקרים בהם לא ניתן ללמוד על אומד דעתם של הצדדים בצורה ברורה מלשונו של החוזה ומנסיבות חיצוניות, ולדעתי שימוש בתיאוריות פסיכולוגיות במסגרת פרשנות חוזים עדיפה על פני הזדקקות לתכלית האובייקטיבית, אשר כנגדה נמתחה ביקורת רבה.

בחלק הראשון של העבודה אציג את כללי פרשנות החוזה כפי שנקבעו בהלכת אפרופים ובסעיף 25 לחוק החוזים. בחלק השני אציג את האפשרות לעשות שימוש בדיספלינות חוזיות במסגרת פירוש חוזים, אשר הוכרה בפסיקה בקשר לחוזי ביטוח וחוזים צרכניים. בחלק השלישי, אציג את הדיון בספרות בקשר

¹ ע"א 4628/93 מדינת ישראל נ' אפרופים שיכון ויזום (1991) בע"מ, (פורסם בבנו, 06.04.95). 265. (להלן: "הלכת אפרופים").

² חוק החוזים (חלק כללי), תשל"ג-1973. (להלן: "חוק החוזים").

לשימוש בתיאוריות פסיכולוגיות העוסקות בהטיות קוגניטיביות בהקשר של דיני חוזים בכלל, ולא רק חוזים מסוימים המתאפיינים בפערי כוחות ובפערי מידע. בחלק הרביעי, אציג את האסכולה החדשה המבקשת להרחיב את הזיקה בין הפסיכולוגיה למשפט, בין היתר בהיבט של שימוש בתיאוריות פסיכולוגיות נוספות מלבד ההטיות הקוגניטיביות. בחלק החמישי, אציג את עמדתי לפיה ניתן לעשות שימוש בתיאוריות פסיכולוגיות ככלי פרשני במסגרת פרשנות חוזים.

כללי פרשנות חוזה

כלל הפרשנות לפני הלכת אפרופים

בעבר, כלל הפרשנות החשוב ביותר בפרשנות חוזים, אשר כונה "כלל הזהב", היה כי חוזים יש לפרש על פי לשונם³. יש לתת ללשון את המובן הרגיל שלה, תוך התחשבות בכללי הלשון והדקדוק. על פי הגישה ששלטה בעבר, לשונו של חוזה במרבית המקרים איננה טעונה פרשנות, והיא מובנת מאליה, ואין להזדקק לכלים פרשניים אחרים כאשר לשונו של החוזה מורה באופן ברור למה התכוונו הצדדים⁴.

הגישה הפרשנית בעבר פיתחה את "תורת שני השלבים"⁵. על פי גישה זו, בשלב הראשון נבחן החוזה על פי לשונו. כאשר לשונו של חוזה יכולה הייתה להוביל למסקנה בקשר לכוונתם של הצדדים, כפי שהיה במרבית המקרים, ההכרעה הייתה רק על בסיס לשונו של החוזה. השלב השני, הוא שלב בירור הנסיבות החיצוניות ללשון החוזה. השלב השני בא לידי ביטוי רק במקרים בהם לשונו של החוזה איננה ברורה, או שלא ניתן להסיק ממנה מסקנה חד-משמעית.

תורת שני השלבים הייתה מבוססת על לשונו של סעיף 25 לחוק החוזים בנוסחו דאז. בעבר, נוסחו של סעיף 25 היה:

"חוזה יפורש לפי אומד דעתם של הצדדים, כפי שהיא משתמעת מתוך החוזה, ובמידה שאינה משתמעת ממנו מתוך הנסיבות".

בתי המשפט שפירשו את הסעיף, למדו מתוכו את תורת שני השלבים. בשלב הראשון יש לפרש חוזה לפי אומד דעתם של הצדדים כפי שהיא משתמעת מתוך החוזה, היינו מלשונו של החוזה. רק במידה שאינה משתמעת ממנו, ובשלב השני, יפורש החוזה לפי אומד דעתם של הצדדים כפי שהיא מתוך הנסיבות.

³ ראה: דניאל פרידמן, "לפרשנות המונח 'פרשנות' והערות לפסק הדין אפרופים", המשפט ח (תשס"ג). 483. 487.
⁴ ע"א 406/82 ליאון נחמני נ' אהרן גלאור, (פורסם בנבו, 01.03.87). 494. 499.
⁵ שם.